

ימי עולם ושנים קדמוניות

וְעָרְבָה לָהּ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קְדָמוֹנִיּוֹת: (מלאכי ג ד).¹

הַשְּׂבִיבוּ ה' אֵלֶיךָ וְנִשְׁבְּחָה חֲדָשׁ יְמֵינוּ בְּקָדְשׁ: (איכה ה כא, סוף הספר).²

זָכַר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּוָר וְדָוָר שָׁאֵל אֲבִיךָ וְגִדְדָךְ זְקֵנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ: (שירת האזינו, דברים לב ז).³

פירוש רד"ק ישעיהו סג יא – הפרידה מהנבואה

... והנה עתה נסתלק רוח נבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי, שאילו היו עמנו נביאים, היו מודיעים לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה. אבל אנחנו זה כמה שנים בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה.⁴

ויקרא רבה פרשה ז סימן ד – געגוע לריח הניחוח

רבי אבא בר כהנא אמר: משל למלך שהיו לו שני מגירסין [טבחים]. בישל לו האחד תבשיל ואכלו והיה ערב לו. ועשה השני תבשיל ואכלו וערב לו. ואין אנו יודעים איזה מהם ערב לו יותר. אלא ממה שהוא מצווה את השני ואומר לו: "כתבשיל הזה תעשה לי", אנו יודעים שהשני ערב לו יותר. כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקב"ה, שנאמר: "וירח ה' את ריח הניחוח" (בראשית ח כא). הקריבו ישראל והיה ערב להקב"ה.⁵ ואין אנו יודעים אי מהם ערב לו יותר. אלא במה שהוא מצווה את ישראל ואומר להם: "ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו" (במדבר כח ב), אנו יודעים ששל ישראל הוא ערב לו יותר. זהו שכתוב: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות". כימי עולם - כימי משה, וכשנים קדמוניות - כימי שלמה. רבי אומר: כימי עולם - כימי נח, וכשנים קדמוניות - כימי הבל, שלא הייתה עבודת כוכבים בימיו.⁶

איכה רבה פרשה ה סימן כא – מי יעשה את הצעד הראשון

¹ כבר נדרשנו מספר פעמים להפטרות שבת הגדול בדברינו [הפטרות השבת הגדול](#), [זכרו תורת משה](#) וכן [לב אבות ולב בנים](#). גם הפעם נידרש להפטרות זו החותמת את ספר מלאכי, את תרי עשר ואת הנביאים כולם. "חגי זכריה ומלאכי סוף נביאים הו" (בבא בתרא דף יד עמוד ב). והפעם נבקש להתמקד בביטוי "ימי עולם ושנים קדמוניות" – מה הם? לאיזו תקופה בעבר מתגעגע הנביא?
² "כימי קדם" מקביל ל"ימות עולם" ו"שנים קדמוניות" ומשלב את שניהם. ואמנם, נראה שבדרשות חז"ל נשזרו שני פסוקים אלה, מסוף מלאכי וסוף איכה, לעניין אחד. אך בפסוק מאיכה יש משאלה להתחדשות ולתשובה לעומת ה"עריבה" של מלאכי.
³ אפשר אולי גם לצרף פסוק זה לנושא שלנו, אך נראה שהוא מדבר יותר על הלימוד מההיסטוריה, לטוב ולרע, ולא על חזרה לאיזו תקופה זוהרת בעבר. ראו דברינו [זכור ימות עולם](#) בפרשת האזינו. ואפשר אולי לצרף גם את הפסוק בישיעיהו נא ט: "עורי עורי לבשי עוז זרוע ה', עורי כימי קדם דורות עולמים...", ראו המפרשים, רש"י בראשם, על פסוק זה.
⁴ במספר מקומות מדגיש רד"ק את נושא חתימת הנבואה בישראל והפרידה בצער מתקופה זו. הנבואה על קץ הנבואה טמונה, לפי רד"ק לפחות, בנבואותיהם של נביאים קודמים, כגון זו שבישיעיהו סג יא אותו הוא מפרש: "וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם מִשֶּׁה עָמָּה אֵיךָ הַמַּעֲלָם מִיָּם אֶת רֵגְעֵי צֵאֲנוּ אֵיךָ הַשָּׁם בְּקָרְבּוֹ אֶת רִיחַ קִדְשׁוֹ", איך השם? איך השם נבואתו בפי הרועים, שישלח בהם רוח נבואה? ראו פירוש רד"ק גם בישיעיהו נב ח, ירמיהו לא ל, יחזקאל ט ג, עמוס ח יא ועוד שכולם באותו הקו. וראו עוד פסיקתא דרב כהנא פיסקא יג - דברי ירמיהו: "מה בנימין אחרון לכל השבטים, אף ירמיה אחרון לכל הנביאים. לא כבר נתנבאו אחריו חגי זכריה ומלאכי? ... ר' לעזר אמר: קיצרי נבואה היו". בין ארוכים ובין קצרים, פרק ג במלאכי חותם את הנבואה בישראל ואנו רוצים להידרש דווקא לפסוק הראשון בו הוא משקיף לאחור ומתנבא שעתידה מנחת יהודה וירושלים לחזור לימי העולם ולשנים קדמוניות. לאילו שנים ולאילו תקופה מתגעגע מלאכי ומבטיח לנו לחזור אליהם? מי הן השנים הקדמוניות הטובות האלה?
⁵ ... שנאמר? איפה הפסוק? אנחנו מחכים לפסוק שיהווה משקל נגד לפסוק על נח מספר בראשית ואיננו. אפשרות אחת היא שכיוון שהמדרש עומד בספר ויקרא המשופע בקרבנות, אין הדרשן חש לציין לאיזה מכל הפסוקים המזכירים "ריח ניחוח אישה לה" שבספר ויקרא ובספר במדבר (ראו המשך המדרש) הוא מכוון. אפשרות אחרת היא הפסוק מספר מלאכי שמופיע בהמשך: "וערבה לה' וכו'" אמנם מרמז שהיה פעם רגע ערב, אבל הוא שייך לעבר.
⁶ מדרש זה לקוח מפרשטנו, פרשת צו, שבשנים שאינן מעוברות היא תמיד שבת הגדול (ראו אר"ח סימן תכח). המדרש משווה את "ריח ניחוח" של קרבנות ישראל (קרבן תמיד שבפרשת פנחס) מול "ריח ניחוח" הראשון שבתורה אצל נח לאחר המבול. של נח היה חד פעמי ואילו זה של ישראל היה ציווי לדורות - פעמיים בכל יום. אבל חלה ירידה בעם ישראל ואין דין בית שני בו עומד מלאכי כדין המשכן של משה ובית ראשון של שלמה (ראו יומא כא על חמישה הדברים שחסרו בבית שני "ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים"). מלאכי עומד בבית שני ואומר עוד עתידה מנחת יהודה להיות עריבה כשנים קדמוניות, כשנות משכן משה ובית מקדש ראשון של שלמה. זו גישתו הלאומית של ר' אבא בר כהנא. אבל רבי דווקא חוזר לספר בראשית ולימים שטרם העם היהודי: ימי נח וימי הבל. האם ריח הניחוח שם אכן ערב יותר? ראו בראשית סוף פרק ח ותחילת פרק ט.

"השיבנו ה' אליך ונשובה", אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע, שלך הוא – השיבנו.⁷ אמר להם: שלכם הוא, שנאמר: "שובו אלי ושובה אליכם נאם ה' (זכריה א ג).⁸ אמרה לפניו: רבש"ע, שלך הוא שנאמר: "שובנו אלוהי ישענו" (תהלים פה ה), לכך נאמר: "השיבנו ה' אליך ונשובה".⁹

"חדש ימינו כקדם" - כאדם הראשון, כמה דאת אמרת: "ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן" (בראשית ג כד).¹⁰ דבר אחר: "חדש ימינו כקדם", כמה דאת אמרת: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות" (מלאכי ג ד),¹¹ "כימי עולם" - זה משה, דכתיב: "ויזכור ימי עולם משה עמו" (ישעיה סג יא), "וכשנים קדמוניות" - כשנות שלמה. רבי אומר: "כימי עולם" - כימי נח, שנאמר: "כי מי נח זאת ליי" (ישעיהו נד), "וכשנים קדמוניות" - כשנות הבל, שלא היתה עבודת כוכבים עדיין בעולם.¹²

ספרא שמיני פרשה א – ימים של אש¹³

"ותצא אש מלפני ה' "¹⁴ - כיון שראו אש חדשה שירדה מן השמים וליחכה על המזבח את העולה ואת החלבים, נפלו על פניהם ושיבחו לשמים. וכן בימי שלמה נפלו על פניהם, שנאמר: "וכל ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (דברי הימים ב ז ג). ועל אותו שעה הוא אומר: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות", "כימי עולם" - כימי משה, וכשנים קדמוניות - כשני שלמה. רבי אומר כימי עולם כימי נח, וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עבודה זרה בעולם.¹⁵

חתי סופר מסכת נדה דף ע עמוד ב – תקופת שלמה החצויה

⁷ היינו, אתה הקב"ה צריך לעשות את הצעד הראשון, להשיב אותנו אליך.

⁸ היינו, אתם צריכים לעשות את הצעד הראשון. וכן הוא בהפטרותנו: "שובו אלי ושובה אליכם אמר ה' צבאות ואמרתם במה נשוב". וכן משמע בפרשת התשובה בדברים פרק ל פסוקים א-ג, ראו שם.

⁹ האם כנסת ישראל נצחה לבסוף בוויכוח, או שמא הדרשן משאיר כבוונה את מצב התיקו. ושמעתי פעם "מדרש פליאה" האומר: "כנסת ישראל אומר: השיבנו ה' אלי ונשובה והקב"ה אומר: שובו אלי ושובה אליכם. יחיד ורבים, הלכה כרבים". וכל היודע על מקור למדרש זה מתבקש להודיענו דבר בהקדם ויבוא על שכרו משלם. עד שתבוא הבשורה, ראו הפשרה המוצעת במדרש שיר השירים רבה פרשה ה: "קול דודי דופק ... אמר הקב"ה לישראל: בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו".

¹⁰ די לו לדרשן בהשוואה "קדם", "קדם" על מנת להצביע על תקופת אדם הראשון כאותם ימי קדם אליהם אנו מייחלים. אבל הפסוק המלא הוא: "ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים"! בגירוש האדם מגן עדן בקדם או מקדם מדובר! הרי יכול היה הדרשן לפחות להביא את הפסוק: "ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר" (בראשית ב ח), שאליו אנו מכוונים בברכת בשבע ברכות של חתן וכלה.

¹¹ כאן יוצר המדרש שייסודו על מגילת איכה, קשר ברור בין איכה למלאכי (ראו הערה 2 לעיל) – בין התקווה שלאחר חורבן בית ראשון (שנלקחה אח"כ גם לחורבן בית שני), ובין החזון והתקווה של תחילת ימי בית שני. הפסוק שלנו במלאכי, יפרש את "חדש ימינו כקדם" של מגילת איכה.

¹² בימי נח נחרב העולם במבול ובימי הבל אירע הרצח הראשון, האם אלה השנים הקדמוניות המייצגות את טוהר העולם הקדמון? ועל משה ושלמה עוד נדבר ונדרוש. כך או כך, שים לב איך בין משה ושלמה מחד גיסא ובין נח והבל מאידך גיסא, נעלמו האבות. אין געגוע לחדש ימינו כקדם, כימי אברהם יצחק ויעקב!

¹³ ראו מקבילה (מאוחרת) במדרש ילקוט שמעוני תורה פרשת שמיני רמז תקכד. המקור הוא בספרא, אבל נעזרנו בנוסח ובהקשר הכללי שבילקוט שמעוני אשר מרחיב ומחבר.

¹⁴ שני פסוקים של "ותצא אש מלפני ה' " יש לנו בחנוכת המשכן בפרשת שמיני, ספר ויקרא. האחד בפרק ט פסוק כד: "ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים וירא כל העם ויראו ויפלו על פניהם". והשני בפרק י פסוק ב: "ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה'". מלשון המדרש נראה בברור שהכוונה לפסוק הראשון, אבל בפתח מחכה לנו השני ...

¹⁵ מדרש ויקרא רבה לעיל דורש את פרשת צו, פרשתנו, ואילו מדרש ספרא הוא על פרשת שמיני וממשיך את ההתלהבות מהשנים הקדמוניות, לירידת האש שבחנוכת המשכן. ראו המדרש שם בהרחבה שמתאר את חנוכת המשכן ואגב מזכיר גם "שנים קדמוניות" אחרות, כגון "דורו של חזקיהו מלך יהודה שהיו עוסקים בתורה, מה נאמר בהן? ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים". אבל בהדגשת האש שיצאה מלפני ה', בפרשת שמיני, הגענו על כורחנו לאש השנייה, לאסון הנורא של מות נדב ואביהו. יצאנו מהאש של חנוכת המשכן בפרק ט והגענו לאש ששרפה את בני אהרון הגדולים שבפרק י (ואולי זו אותה האש, נושא לפרשת שמיני הבעל"ט). ראו במקבילה בילקוט שמעוני פרשת שמיני: "ואותה האש יצאה ואכלה את בני אהרון, שנאמר: ותצא אש מלפני ה'". ראו שם גם את כל הקטע המאד פסימי על האש השקועה האוכלת בכל דור ודור ואין מי שיימלט ממנה: "רבי יהודה אומר: כתיב: וידבר העם באלהים ובמשה, שמע הקב"ה שהלשינו על כבודו ומכבודו שהוא אש אוכלה אש, שלח בהם אש. ואותה האש שקעה בארץ ולא חזרה עוד למקומה, אלא נכנסה אל אהל מועד וכל הקרבנות שהיו ישראל מקריבין במדבר אותה אש יוצאה ואוכלת אותם. ותד אשר מן השמים אין כתיב כאן, אלא ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח. ואותה האש יצאה ואכלה עדת קרח, שנאמר: ואש יצאה מאת ה'. ואותה האש יצאה ואכלה את בני אהרון, שנאמר: ותצא אש מלפני ה'. אין אדם יוצא מן העולם עד שתעבור עליו מאותה האש". האם אלה השנים הקדמוניות וימינו כקדם שאנו מתגעגעים אליהם?

... כשעברו ישראל וישבו מצרימה ותעלה מרכבה לשלמה ממצרים וגו',¹⁶ ונשא בת מלכם, נידונו כאומות העולם שיהיה זעמו וכעסו עליהם קודם גזר דין מבלי נשוא פניהם וזאת היא שהחריבו ארצנו.¹⁷ ואימתי נשוב לימי עלומינו? לעתיד לבוא, דכתיב: "וזרקתי עליכם מים טהורים", שהכוונה שהוא ישלח התעוררותו מקודש להשיבנו אליו וזהו: "השיבנו ה' אליך ונשובה", ע"י התעוררת דילך חדש ימינו כקדם, כמו שהיה קודם שנשא שלמה בת פרעה.¹⁸

רמב"ם הלכות תשובה פרק ז – תשובת היחיד

כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל שנאמר: "עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם" (ישעיהו נט ב), צועק ואינו נענה, שנאמר: "כי תרבו תפילה אינני שומע" (ישעיהו א ו), ועושה מצות וטורפין אותן בפניו, שנאמר: "מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי" (שם שם יב), "מי גם בכס ויסגור דלתים... אין לי חפץ בכס" (מלאכי א י)¹⁹ - והיום הוא מודבק בשכינה, שנאמר: "ואתם הדבקים בה' אלהיכם". צועק ונענה מיד, שנאמר: "והיה טרם יקראו ואני אענה, ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה, שנאמר: "כי כבר רצה האלהים את מעשיך". ולא עוד, אלא שמתאווים להם, שנאמר: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות".²⁰

קהלת רבה (וילנא) פרשה א סימן ד – הדור שלך²¹

ר' אבא בר כהנא ואמרי לה בשם ר' אדא בר חוניא: יהיה בעיניך דור שבא, כדור שהלך. שלא תאמר: אילו היה ר' עקיבא קיים, הייתי קורא לפניו; אילו היו ר' זירא ור' יוחנן קיימין, הייתי שונה לפניהם. אלא, דור שבא בימך וחכם שבימך, כדור שהלך וחכמים הראשונים שהיו לפניך.

א"ר יוחנן כתיב: "ה' אשר עשה את משה ואת אהרן" (שמואל א יב ו), וכתיב: "וַיִּשְׁלַח ה' אֶת יְרֻבְעֵל וְאֶת בְּדַן וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל" (שם יא) - ירובעל זה גדעון, בדן זה שמשון, יפתח כמשמעו. וכתיב: "משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צט) - שָׁקַל הכתוב שלשה קלי עולם עם שלשה גדולי עולם. ללמדך, שבית דינו של ירובעל גדול וחשוב לפני הקב"ה כבית דינו של משה, ובית דינו של שמשון כבית דינו של אהרן, ובית דינו של יפתח כבית דינו של שמואל. ללמדך, שכל מי שנתמנה פרנס על הציבור, אפילו הוא קל שבקלים, הרי הוא כאביר שבאבירים הראשונים, שנאמר: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים יז) - אין לי (לך) אלא שופט שבדורך... מלמד שהשופט שבדורך הרי הוא בזמנו כשופט שהיה בימים

¹⁶ ראו הפסוק אליו הוא מכוון (מובא כאן לא מדויק), במלכים א י כט: "וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מִרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם וכו'".

¹⁷ ראו תיאור הרגע הקשה הזה בו נשא שלמה את בת פרעה בגמרא שבת נו ע"ב (סנהדרין כא ע"ב, ויקרא רבה יב ו ועוד) ובפרט דברי רב יהודה אמר שמואל שם: "בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים, ועלה בו שירטון, ועליו נבנה כרך גדול של רומי". (אמנם זה בית ראשון וזה בית שני).

¹⁸ פירוש חתם סופר זה הוא על הגמרא במסכת נדה דף ע"ב: "שלושה דברי אגדה: כתוב אחד אומר: כי לא אחפוץ במות המת (יחזקאל יח) וכתוב אחד אומר: כי חפץ ה' להמיתם (שמואל א ב), כאן - בעושי תשובה, כאן - בשאין עושי תשובה. כתוב אחד אומר: כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד (דברים י) וכתוב אחד אומר: ישא ה' פניו אליך (במדבר ו), כאן - קודם גזר דין, כאן - לאחר גזר דין. כתוב אחד אומר: כי בחר ה' בציון (תהלים קלב). וכתוב אחד אומר: כי על אפי ועל חמתי היתה העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה עד היום הזה (ירמיהו לב), כאן - קודם שנשא שלמה את בת פרעה, כאן - לאחר שנשא שלמה את בת פרעה". אז גם תקופת שלמה, זה שמכונה "איש מנוחה" (דברי הימים א כב ט), אליה אנחנו מתגעגעים, היא חלקית וחצויה! ראו סיומה העגום וחלוקתה במלכים א פרק יא. ועפ"י המדרש, עוד בחנוכת המקדש מתערבבת שמחת חנוכת הבית עם משתה ההוללות לבת פרעה. ראו סנהדרין ע"ב, ויקרא רבה יב ה, כיצד בת שבע עם שלמה צריכה להעיר אותו לחנוכת המקדש, כשהוא ישן מגילופין של משתה בת פרעה ומפתחות בית המקדש מתחת לראשו. אז מה נשאר לנו? תקופת דוד (שאגב לא נזכר במדרש) שלא זכה להקים הבית כי שפך דמים רבים (דברי הימים א כב ח)?

¹⁹ גם פסוק זה מצוי בהפטרות השבת.

²⁰ אפשרות אחת לפרש את המשפט "ולא עוד אלא שמתאווים להם" הוא, שהשב בתשובה בעצם בתוך לבו התאוה לחזור למוטב, רק נמנע ממנו כל אותו זמן שחטא. אפשרות אחרת נראה לומר שהם משמשים מופת ודוגמא ואנשים אחרים מתאווים להיות כמותם, אבל לא ברור מה הקשר לפסוק שלנו: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות", ומה בא זה להוסיף כאן. האם זה מביע חזרה למצב של האדם לפני שחטא, או מעין "חתימה טובה" של הפיסקה כולה כפי שמצאנו במדרשים רבים שנוהגים לחתום במשפט טוב. ראו למשל חתימת מדרש פסיקתא זוטרתא בפרשתנו (פרשת צו), מדרש תנחומא סוף פרשת שלח לך ועוד. כך או כך, נראה שיש כאן חידוש של הרמב"ם בעצם השימוש בפסוק שלנו לנושא התשובה, תשובת היחיד. בניגוד לכל המדרשים שראינו, ובפרט לאיכה רבה, שם מדובר על תשובת הכלל, תשובת עם ישראל לארצו ולקשר עם הקב"ה, הרמב"ם נותן לפסוק משמעות ברמת הפרט, היחיד. הפרט חוזר לתמותו, לימות העולם והעלומים שלו, לשנים הקדמוניות קודם שחטא (השווה עם רבי: "כשנות הבל, שלא הייתה עבודה זרה בעולם").

²¹ בדרשה על הפסוק: "אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה פי לא מחכמה שאלת על זה" (קהלת ז י). האם פסוק זה יכול להשתייך לסדרת הפסוקים שבראש הדף, או שהוא סותר אותם, או שאין הוא ממין הנושא שלנו כלל.

הראשונים. וכן הוא אומר: "אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה". אמר ר' שמעון בין לקיש: אין לך לשמוע אלא שופט שבדורך.²²

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: אחרי כל המדרשים, יש לשוב ולקרוא את הפסוקים במלאכי כפשוטם, על רקע תקופתו, שיבת ציון וחידוש בית שני. הגעגוע והייחול הוא להשבת כבוד הבית הראשון ומלכות ישראל ויהודה, הגם שלא חסרו בהם פגמים. ראו התיאור המרגש בעזרא פרק ג של יסוד היכל ה': "וְרַבִּים מֵהַפְּהִינִים וְהַלְוִיִּם וְרֹאשֵׁי הָאֲבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בָּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בְּתִרְעָה בְּשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל".

²² אפשר אולי להתגעגע לימים הראשונים, אפשר אולי לדמיין ולשוות בראשנו איזה עבר קסום וממנו לבנות גם עתיד קסום, הגם שלא ברור מהו בדיוק אותו עבר קסום לאורך תולדות עם ישראל: אדם הראשון שגורש מגן עדן? נח שראה עולם בנוי וחרב - הגם ששוב נבנה והקב"ה נשבע שלא יביא עוד מבול (וסופו שהשתכר והתבזה)? משה ואהרן שבחנוכת המשכן מתו נדב ואביהוא? מקדש שלמה שזקנתו ביישה את נערותו ובימיו נבנה במה לכמוש שיקוץ מואב מול הר הבית ונזרע זרע פורענות חלוקת הממלכה? ואולי באמת נתגעגע לתקופת האבות שלא הוזכרו? בא מדרש זה ואומר: בין עבר קסום שלא ברור מהו ובין עתיד מובטח שבינתיים איננו, אין לך אלא שופט שבימך ואין לך אלא ימך: "כי בי ירביון ימך יוסיפו לך שנות חיים" ואל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה של היום. אלה של היום הם ימך וחייך, בהם אתה חי ופועל. ומכלי ראשון בשם ר' חאצקל לוונשטיין המשגיח מפוניבז' שהדגיש את החצי השני של הפסוק: "כי לא מחכמה שאלת על זה" ומבאר את הפסוק כך: אפשר לומר שהימים הראשונים היו טובים יותר, אפשר להתגעגע לתקופות קדומות בתולדות עם ישראל בהם שרתה השכינה והייתה נבואה והתגלות, אבל אין זה מדרך החכמה. היום אנחנו חיים עפ"י השכל והחכמה ולא עפ"י התגלות ונבואה. חכם עדיף מנביא (בבא בתרא יב ע"א).